

**POLICY PAPER:
ВПЛИВ ВИДОБУТКУ ВУГЛЕВОДНІВ
НА ДОБРОБУТ ГРОМАД**

Виконавець:

ВСТУП

Рентна плата за користування надрами загальнодержавного значення (ККДБ 13030000) є одним із найбільш важливих загальнодержавних податків, який сплачують суб'єкти господарювання, що здійснюють діяльність у видобувних галузях. Вона не лише забезпечує значні надходження до державного бюджету (понад 59,4 млрд грн у 2023 році), але й з 2018 року відіграє важливу роль у наповненні бюджетів громад, на території яких здійснюється видобування нафти, природного газу та газового конденсату.

Хоча лише 3% ренти надходить до громади, та ця модель забезпечила громадам додаткові фінансові ресурси для підтримки життєдіяльності та реалізації проєктів розвитку. Однак, поряд із можливостями, громади зіткнулися з низкою викликів, серед яких не лише “прокляття” природних ресурсів, а й забезпечення прозорості, корупційні ризики та можливість прогнозування бюджетних надходжень.

Ситуація ускладнилася під час повномасштабного вторгнення російської федерації. Протягом 2022 року чотири рази суттєво змінювалися “правила” нарахування та справляння ренти. Почали діяти тимчасові підходи до визначення вартості товарної продукції. Крім того, із міркувань безпеки доступ до багатьох даних був обмежений, що позбавило громади можливості якісного бюджетного планування та оперативної комунікації з надрокористувачами. Суттєві обмеження щодо проведення податкових перевірок - збільшило кількість технічних помилок та достовірності даних. У сучасних реаліях, коли українські громади зазнають значних руйнувань та підтримують сили оборони, оперативне планування є критично важливим етапом для відновлення та сталого розвитку.

Цей аналітичний документ має на меті висвітлити ключові проблеми, пов'язані з відсутністю достовірної публічної інформації щодо рентних надходжень, та запропонувати шляхи їх вирішення, що сприятиме посиленню фінансової стабільності та економічної автономії громад.

Цей матеріал підготовлено за фінансової підтримки Федерального Міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини (BMZ) за підтримки Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH у межах проєкту «Ефективне державне управління завдяки GovTech і прозорості в Україні». Зміст документу є виключною відповідальністю авторів і не обов'язково збігається з позицією GIZ та BMZ.

ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ №1

Відсутність верифікації КАТОТТГ у звітності суб'єктів господарювання

Згідно зі ст. 251 Податкового кодексу України, обов'язок декларування рентної плати покладається на видобувні компанії, які здійснюють користування природними ресурсами на основі спеціальних дозволів. У податкових деклараціях щодо ренти за користування надрами обов'язковим є зазначення коду КАТОТТГ громади, на території якої здійснюється видобування корисних копалин.

5	Ділянка надр, з якої видобуто корисну копалину:	
5.1	код за КАТОТТГ адміністративно-територіальної одиниці за місцезнаходженням ⁹	
5.2	область (за спеціальним дозволом)	
5.3	район (за спеціальним дозволом)	
5.4	назва ділянки надр (за спеціальним дозволом)	

Рис.1. Розділ 5 Додатку 1 до Податкової декларації з рентної плати.

Однак на практиці допускаються помилки, які унеможливають належну верифікацію даних.

До типових помилок можна віднести:

- механічні/технічні описки,
- використання кодів окремих населених пунктів громади,
- застосування різних підходів у звітних періодах протягом року,
- спроби “згенерувати” код громади самостійно шляхом поєднання частин кодів населених пунктів з кодифікацією громад.

Важливу роль в ідентифікації цієї проблеми відіграє ІПВГ, адже саме в рамках підготовки національного звіту ІПВГ вдалося отримати набори даних від Державної податкової служби щодо нарахувань рентних платежів за спецдозволами.

Активна участь команди ГО “НОВА Енергія” з доопрацювання Порталу ІПВГ в підготовці національного звіту ІПВГ, посприяла можливості перевірки нарахувань та надходжень громад Полтавської та Сумської області, що дало можливість на практиці підтвердити систематичний характер помилкового зазначення КАТОТТГ.

У випадку невірно вказаного коду кошти можуть бути перераховані не за місцем фактичного видобутку. Це знижує довіру до управління

публічними фінансами та позбавляє громади надходжень, що можуть бути використані для місцевого розвитку.

Разом з тим помилкове зазначення коду громади має не лише фіскальні наслідки, а й в цілому впливає на добробут громади. Невідповідність кодів може призводити до хибної звітності щодо реалізації соціальних програм надкористувачів. Наприклад, у 2021 році мешканці громади в Сумській області звернулися із запитом щодо проекту модернізації освітнього простору, який за звітністю компанії мав бути реалізований у Чернечинській громаді Охтирського району. Виявилося, що насправді проєкт був реалізований у Заплавській ЗОШ у Чернечинській громаді Дніпропетровської області. Завдяки розкриттю інформації про обов'язкові соціальні витрати видобувних компаній відповідно до вимоги Стандарту ППВГ 6.1 вдалося з'ясувати цю помилку та уникнути конфлікту між громадою і компанією.

Ця ситуація підкреслює системну проблему: справа не лише в тому, що компанії допускають помилки при заповненні декларацій, а й у відсутності ефективного механізму їхньої перевірки. Впровадження інструментів верифікації кодів КАТОТТГ у звітності, таких як автоматична перевірка введених даних або вбудовані довідники в електронну податкову декларацію дозволили б уникнути подібних проблем та забезпечити коректний розподіл платежів і звітність щодо соціальних зобов'язань видобувних компаній.

Першим кроком до систематичного вирішення цієї проблеми має бути внесення змін до форми спеціального дозволу на користування надрами, доповнивши його на першій сторінці (поряд з географічними координатами родовища) переліком КАТОТТГ громад, на території яких здійснюється видобуток. Запровадження додаткового рядка у спецдозволі, що міститиме перелік кодів громад, на території яких здійснюється видобуток, дозволить спростити процес перевірки правильності нарахування ренти та прив'язати його до конкретної громади. У разі подання компанією податкової декларації з некоректним КАТОТТГ, відповідний орган, не знайшовши такої громади у довіднику, зможе звірити інформацію зі спецдозволом та забезпечити коректний розподіл коштів.

ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ №2

Відсутність публічної інформації про нарахування ренти в розрізі спецдозволів

В Україні існує кілька джерел інформації про нарахування ренти за користування надрами для видобутку корисних копалин. Серед них:

- [Щорічні звіти ІПВГ](#), які є ключовим елементом впровадження Ініціативи щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях. Вони містять інформацію про суми ренти, нарахованої за попередній рік, включно з деталями за спеціальними дозволами. Проте їх публікація зазвичай відбувається наприкінці року, що не дозволяє громадам своєчасно використовувати ці дані для прогнозування доходів. А з початком повномасштабного вторгнення, ця інформація взагалі приховується та недоступна до перегляду в публічному просторі.
- [Податкова карта України](#) - ресурс Державної податкової служби України (ДПС), який надає інформацію про нарахування та надходження до місцевих та державного бюджетів. Система дозволяє переглянути інформацію в розрізі КВЕДів, кодів доходів, типів та статусів платника податку, а також систем оподаткування. Однак часто ці дані об'єднуються в більш загальні групи, зокрема рента за надрокористування не деталізується відповідно до типів корисних копалин чи спецдозволів.

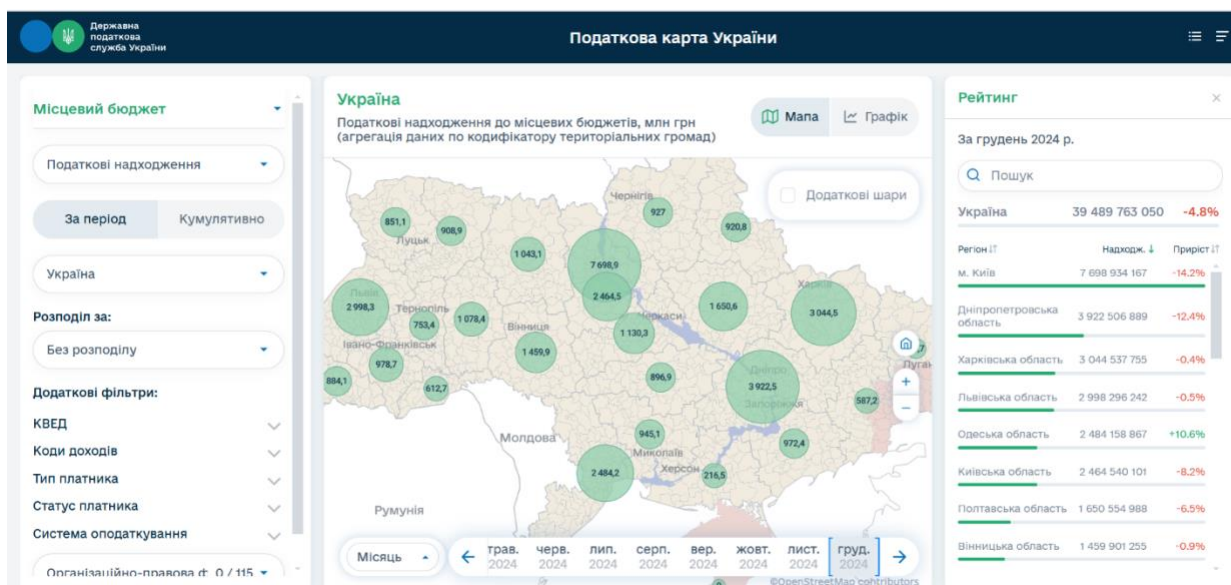

Рис.2. Податкова карта України

В результаті звірки даних між цими джерелами було виявлено розбіжності між даними, які ДПС надає для підготовки національного звіту ІПВГ та відображає на власному ресурсі. Відсутність інформації про нарахування та сплату ренти в розрізі спецдозволів не дає можливості перевірити з чим

пов'язані такі розбіжності в даних та обрати коректне джерело для планування бюджету громади.

До 2022 року громади використовували два методи для планування доходів від ренти за надкористування, зокрема:

1. Безпосереднє письмове звернення до надкористувачів, з метою уточнення планових показників видобутку.
2. Орієнтацію на показники попереднього періоду.

Перший - малоефективний та залежить від “доброї волі” всіх надкористувачів громади. Підхід планування надходжень на основі даних за попередній рік не працює з 2022 року. Оскільки, надходження ренти залежить не лише від обсягу видобутку, але й від вартості товарної продукції, ціни на міжнародних ринках, курсів валют, глибини видобутку, років введення свердловин в експлуатацію, факту продажу видобутого газу та інше.

Додатковим викликом є “відкладена” рента, передбачена Законом №2261-ІХ. Відповідно до нього, компанії сплачують ренту за видобутий газ лише після його реалізації, що дозволяє їм відкласти платежі, закачуючи газ у підземні сховища. Це створює невизначеність для громад, які не отримують належне фінансування вчасно, оскільки частина рентних платежів може надходити лише в майбутніх періодах, створюючи коливання у 40-60%.

Для прикладу, бюджет Великосорочинської громади Полтавської області, отримував у 2022 і 2023 роках понад 120 млн грн ренти за видобування природного газу, перевищуючи планові показники на понад 43% і 23% відповідно. За 11 місяців 2024, сума ренти склала лише 29 млн грн (45% до уточненого річного розпису), що підтверджує суттєвість та непередбачуваність надходжень.

Рис.3. Надходження рентної плати за видобуток природного газу у Великосорочинській громаді Полтавської області

Така волатильність рентних надходжень є особливо відчутною у громадах, де надходження від справляння ренти становлять понад 15% податкових надходжень.

Бюджет Великосорочинської сільської територіальної громади

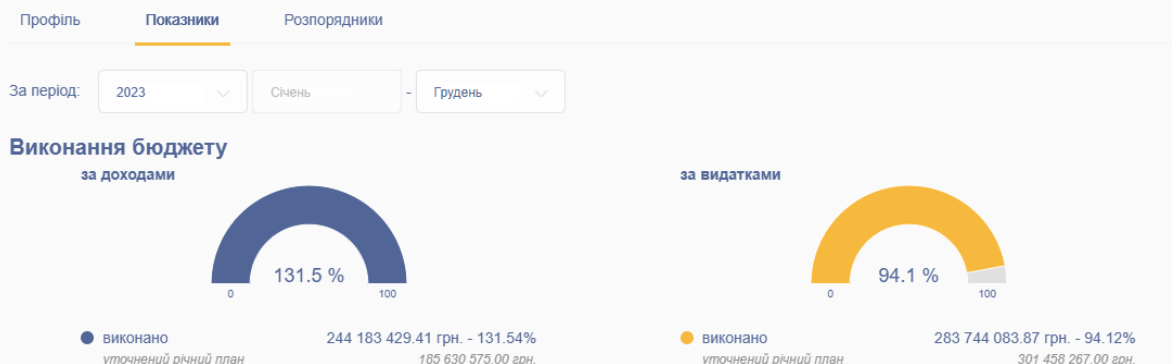

Рис.4. Показники бюджету Великосорочинської сільської територіальної громади

В таких випадках існує ризик недо- або перевиконання бюджету, громади ризикують втратити фінансову незалежність або частину надлишкових надходжень, через діючу в Україні систему горизонтального вирівнювання податкоспроможності бюджетів місцевого самоврядування (дотування).

Уряд України тимчасово зупинив вилучення коштів шляхом реверсної дотації з громад у 2022 році, що дало можливість місцевій владі зосередитися на забезпеченні критичних потреб. Однак у проєкті Держбюджету-2025 запропоновано відновити вилучення реверсної дотації. Якщо дане рішення все ж буде прийнято, відсутність інформації про нарахування ренти в розрізі спецдозволів буде напряму впливати на дохід громад і можливість реалізації проєктів розвитку.

ВИСНОВКИ

Питання дезагрегації публічної інформації щодо нарахування та сплати ренти за надкористування потребує додаткового нормативного регулювання. Відповідно до Закону України «Про забезпечення прозорості у видобувних галузях» та ст. 252 Податкового кодексу України, навіть в умовах воєнного стану дані в розрізі спецдозволів продовжують збиратися відповідними органами та аналізуються в рамках підготовки Національного звіту ППВГ. Однак, через дію обмежень, пов'язаних із воєнним станом, публікація звіту відбувається в режимі обмеженого доступу, що унеможливує використання цих даних органами місцевого самоврядування для бюджетного планування та контролю надходжень.

Відсутність достовірної інформації та системних механізмів контролю за розподілом рентних надходжень призводить до фінансових втрат місцевих бюджетів, зокрема через некоректне зазначення кодів КАТОТТГ у податкових деклараціях. Це ускладнює точне визначення громади, на території якої здійснювався видобуток. Впровадження автоматизованої верифікації кодів КАТОТТГ є ключовим кроком для усунення цих ризиків та забезпечення належного розподілу рентних платежів.

Оскільки повна автоматизація процесу потребує значних ресурсів, доцільним є внесення змін до форми спеціального дозволу на користування надрами. Зокрема, необхідно передбачити в спецдозволі окремий рядок, у якому буде зазначено перелік громад, на території яких здійснюється видобуток. Це дозволить відповідальному органу проводити звірку при розподілі коштів та запобігати помилковим перерахуванням.

Для подолання поточних викликів рекомендується ухвалення нормативно-правових актів, які б визначали перелік даних видобувних галузей, що підлягають обов'язковому оприлюдненню, незалежно від дії воєнного стану, а також затвердили оновлену форму спеціального дозволу на користування надрами. Це сприятиме підвищенню прозорості бюджетних процесів, точному розподілу рентних надходжень та фінансовій стабільності громад.

*Цей матеріал підготовлено за фінансової підтримки Федерального
Міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини (BMZ)
за підтримки Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH
у межах проєкту «Ефективне державне управління завдяки GovTech і прозорості в Україні».
Зміст документу є виключною відповідальністю авторів
і не обов'язково збігається з позицією GIZ та BMZ.*